

მერაბ კალანდიაძე

იყო თუ არა ივანე ჯავახიშვილი რიკერტიანელი?

აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებები-სადმი გულგრილი დამოკიდებულება, რომელიც იგრძნობოდა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში, დამაჯერებელი არ უნდა იყოს. ეს არის კიდევ ერთი მარქსისტული შტამპი, რომელიც დღეს უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. ასეთი მიდგომა აკნინებს ამ სფეროში აკად. ივანე ჯავახიშვილის ნაღვაწის მნიშვნელობას და ისტორიული მეცნიერების წინაშე მის დამსახურებაზე ამომწურავ, სრულყოფილ, წარმოდგენას როდი გვიქმნის.

უახლოეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში მკვეთრად შეიცვალა ვითარება, რაც პოლიტიკური კატაკლიზმების ლოგიკური შედეგი იყო. საბჭოთა კავშირი დაიშალა. ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატი, მონოპოლია, გასრულდა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შევებით ამოისუნთქა. ახლა მას თავისუფლად შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. თანდათან ჯეროვანი ყურადღება მიექცა აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების უფრო სიღრმისეულად გააზრებას. წინა პლანზე წამოიწია მისმა ისტორიის ფილოსოფიურმა, ისტორიის მეთოდოლოგიურმა, სოციოლოგიურმა ძიებებმა. ასეთი ძვრები, რა თქმა უნდა, მისასაღმებელი იყო და საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის შემდეგ სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. აქ უწინარე-

სად, ცხადია, ვგულისხმობთ პროფ. ედ. კოდუას¹ და პროფ. გ. ყორანაშვილის წიგნებს.² აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შრომების მეცნიერული ღირებულება სხვადასხვაგვარია.

ჩვენ გვინტერესებს ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებები ისტორიის ფილოსოფიის და ისტორიის მეთოდოლოგიის საკითხებზე. განსაკუთრებით გამოვყოფდით ორ თემას, რომლის შესწავლა საინტერესოდ და აქტუალურად მიგვაჩნია: 1. ივანე ჯავახიშვილის დამოკიდებულება ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, საკითხებისადმი. 2. ივ. ჯავახიშვილის მიერ ევროპული ისტორიოგრაფიის მიღწევების შეფასება. ეს თემა კი არც ედ. კოდუას და არც გ. ყორანაშვილის წიგნში ჯეროვნად არ ყოფილა გაშუქებული.

როგორც, საარქივო მასალებიდან ჩანს, აკად. ივ. ჯავახიშვილს ჩაფიქრებული ჰქონია ამ თემაზე სპეციალური ნაშრომის დაწერა, განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან ამ ჩანაფიქრის განხორციელება ვერ მოასწრო და ამ ხასიათის ნაშრომი მას არ დაუწერია. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის აუნაზღაურებელი დანაკლისია. „ივანე ჯავახიშვილს, როგორც ჩანს, ჩაფიქრებული ჰქონდა, „ისტორიის მეთოდოლოგიის და ფილოსოფიის“ დაწერა, რისთვისაც საგანგებოდ განკუთვნილ ყდაში აგროვებდა ამ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალას. დაწერილი დარჩა მხოლოდ „ზოგადი შესავალი“ და „შედარებითი მეთოდის შესახებ“.³

ამჯერად შევეხებით ერთ კონკრეტულ საკითხს. ნეოკანტიანელების გავლენა აკად. ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხში ერთ-

¹ ედ. კოდუა, ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიულ ფილოსოფიური ძიებანი, თბ. 1997.

² გ. ყორანაშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, თბ. 1999.

³ ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა, შეადგინეს ა. ბაქრაძემ და ნ. ჯავახიშვილმა, თბ. 1976.

სულოვნება არასოდეს ყოფილა და გამოთქმულია ერთმანეთის საპირისპირო აზრები. წინამდებარე ნაშრომს ამ საკითხის გადაწყვეტის პრეტენზია არ გააჩნია და მხოლოდ მისი დასმით შემოვიფარგლებით.

ერთნი აკად. ივ. ჯავახიშვილს რიკერტიანელად მიიჩნევდნენ და მას ნეოკანტიანელებს მიაკუთვნებენ, მეორენი, პირიქით, თავს იკავებდნენ ამისგან და აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელს სულ სხვა ისტორიოგრაფიულ სკოლებს უკავშირებდნენ.

ივ. ჯავახიშვილის რიკერტიანელად გამოცხადების იდეამ პრიველად 30-იანი წლების შუა ხანებში, იმ ავადსახსენებელი დისკუსიის დროს, გაიჟღერა. მის მთავარ ტონის მიმცემად იურისტი პროფ. ილარიონ ტალახაძე მოგვევლინა. იგი ამბობდა „მე მოგახსენებთ, რომ მისი (ე. ი. ივ. ჯავახიშვილის – მ. კ.) მეთოდოლოგია არის იდეალისტური სუბიექტური ნეოკანტიანისტური მეთოდოლოგია“.⁴ ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს პროფ. გრ. ნათაძე: „პირველი თავი იწყება (ე. ი. „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდიკის საკითხები“ – მ. კ.) რიკერტიანიზმის წინააღმდეგ. მერე მომყავს მაგალითები და მათ შორის, პროფესორი ჯავახიშვილი, როგორც რიკერტიანიზმის მაგალითი“.⁵

ამ ორი მეცნიერის მიდგომას შორის პრინციპული განსხვავება არსებობს და ამის გვერდის ავლა, ვფიქრობთ, უმართებულო იქნებოდა. პროფ. ი. ტალახაძის გამოსვლა კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და ძლიერ პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო. ნეოკანტიანელებთან ივ. ჯავახიშვილის სახელის დაკავშირება იყო პოლიტიკური ბრალ-

⁴ ივანე ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. გამოსაცემად მოამზადეს შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მ. ვაჩნაძემ და პროფ. ვ. გურუღმა. თბ. 2004.

⁵ „დისკუსია საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ“ – საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 471, აღწერა 19. საქმე 4.

დება, რომელიც მიზნად ისახავდა დიდი ქართველი მეცნიერის და მამულიშვილის ძირფესვიანად მოთხრას, მიწასთან გასწორებას. მისთვის ბურჟუაზიული ისტორიკოსის იარაღის მიწერას, იმ დროისათვის ეს მეტად მძიმე პოლიტიკური ბრალდება იყო.

გრ. ნათაძის მეცნიერული პოლემიკა ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილთან, მაგრამ, ეტყობა, ხელსაყრელი მომენტი ვერ შეარჩია, ჰქონდა კი მას დიდი არჩევანი? ესეც გასათვალისწინებელია. ოჰ, ეს „კოჭლი დროება“. გრ. ნათაძის მსჯელობა ბოლშევიკების წისქვილზე ასხამდა წყალს. წმინდა მეცნიერულად რამდენადაც სწორი იქნება ივ. ჯავახიშვილი მივიჩნიოთ ნეოკანტიანელთა მიმდევრად საკმაოდ ძნელი სათქმელია და სერიოზულ კვლევას საჭიროებს. მათ შორის შეხებების წერტილების არსებობას არ გამოვრიცხავთ, მაგრამ, ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ივ. ჯავახიშვილი რიკერტიანელი იყო? ამას გამორკვევა უნდა.

ამჯერად ყურადღებას მივაპყრობთ ორ საკითხს: იცნობდა თუ არა აკად. ივანე ჯავახიშვილი ნეოკანტიანელების მოძღვრებას და თუ იცნობდა რა გავლენა მოახდინა მან მისი მსოფლმხედველობის ფორმირების პროცესზე. ვფიქრობთ, ეს საინტერესოა. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ამ თემაზე მეტად მწირი ინფორმაცია გავგაჩნია და იძულებული ვართ ჰიპოთეზის სფეროთი შემოვიფარგლოთ.

აკად. ივ. ჯავახიშვილი ევროპული ისტორიული აზროვნების კონტექსტში საინტერესო თემაა და ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით ნაკლებადაა შესწავლილი.

ეს საკითხი საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში უპირატესად უარყოფით კონტექსტში მოიაზრებოდა და მას ივ. ჯავახიშვილს ბრალდებად უყენებდნენ. ასეთი იყო პოლიტიკური დაკვეთა, კონიუქტურა. ეს იყო ერთ-ერთი მარქსისტული სტერეოტიპი, შტამპი. უნდა ითქვას, რომ ასე-

თი მიდგომა ყველაფერს თავდაყირა აყენებს, რაც იმით გამოიხატება, რომ, ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ძლიერი მხარე მის სისუსტედ იქნა გამოცხადებული. დღეს ამ თემას სულ სხვაგვარად უნდა მიუდგეთ. თუ ნეოკანტიენელებმა მოახდინეს რაიმე გავლენა ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე ეს – ცხადია, ძალიან კარგია, მისასაღმებელია და ქართულ ისტორიოგრაფიას ევროპულ დონეზე ამაღლებს.

ამ კუთხით ეს თემა არცა. ტალახაძეს და არც გრ. ნათაძეს არ დაუსვამთ. აქ ისინი ალბათ, გულისხმობდნენ, რომ ივ. ჯავახიშვილი იცნობდა ნეოკანტიანელების შეხედულებებს. ეს სავსებით სწორი იყო ან ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებები, მათი აზრით, ყველაზე უფრო კარგად მიესადაგებოდა ნეოკანტიანელების კონცეფციას.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ აკად. ივ. ჯავახიშვილი, უეჭველად, კურსში იქნებოდა იმ სიახლეებისა, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში ხდებოდა. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ივ. ჯავახიშვილს უნდა ცოდნოდა ნეოკანტიანელების შეხედულებები. იმ რანგის ისტორიკოსს როგორცაა ივ. ჯავახიშვილი ყოველად წარმოუდგენელია არ ცოდნოდა ნეოკანტიანელთა შრომები. ძნელი საფიქრალია, რომ გერმანიაში სამეცნიერო მივლინების დროს ის არ გაეცნობოდა ნეოკანტიანელების შეხედულებებს. ამ დროს ნეოკანტიანელები პოპულარობის ზენიტში იყვნენ. მათი სახელი ყველას პირზე ეკერა. მას ინფორმაცია შეიძლება მიეღო თავისი მასწავლებლებისაგან, თუნდაც კარლ ლამპრეხტისაგან, რომელთანაც ნეოკანტიანელებს პოლემიკა ჰქონდათ გაჩაღებული. ასეც რომ არ ყოფილიყო, მას შეეძლო მათ შრომებს გაცნობოდა გერმანულად ანდა რუსულად. თუ იცნობდა ის ნეოკანტიანელების შრომებს, რა გავლენა მოახდინა მან აკად. ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ჩამოყალიბებაზე? თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხაზგასმულია, რომ აკად. ივანე ჯავახიშვილი ფართოდ იყენებდა

ინდივიდუალიზაციის მეთოდს. ეს, ცხადია, საინტერესოა. ამ თემისადმი უახლესი ქართული ისტორიოგრაფიის მიდგომა, ჩვენი აზრით, ცოტა სწორხაზოვანი შეიძლება იყოს და უმთავრესად ყურადღებას ამახვილებს ისტორიაში პიროვნების მნიშვნელობაზე. თუ ამ საკითხს ცოტა სხვა კუთხით შევხედავთ ეს საინტერესო იქნებოდა. აი, რა გვაქვს მხედველობაში. ნეოკანტიანელები ისტორიაში უპირატესად ხედავდნენ ინდივიდუალურს, განუმეორებელს, ერთჯერადს. აი, რას წერდა გერმანელი ისტორიკოსი ედ. მაიერი თავის წიგნში „ისტორიის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები“, ისტორიული მეცნიერების საგანია „განუმეორებელი, ერთეული ფაქტების შესწავლა. ის რასაც აღნიშნავენ ტერმინით „ინდივიდუალური“.⁶ ვფიქრობთ, საინტერესოა ამ კუთხით თუ უყურებდა ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნულ საკითხს. ეს თემა საგულდაგულო შესწავლას საჭიროებს.

ამრიგად, ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, ივ. ჯავახიშვილს უნდა ცოდნოდა ნეოკანტიანელების მოძღვრება. რა გავლენა მოახდინეს მათ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე, ძნელი სათქმელია. ნეოკანტიანელების და ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებებს შორის შეხების წერტილების არსებობა გამორიცხებული არ უნდა იყოს, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადება ნეოკანტიანელების მიმდევრად, როგორც ამას ხაზს უსვამს პროფ. გრ. ნათაძე, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. იმისათვის, რომ ამ თემას უფრო მეტი შუქი მოვფინოთ აუცილებლად საჭიროა კარგად შევისწავლოთ ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებები ისტორიის ეპისტემოლოგიის, შემეცნების, საკითხზე. მიუხედავად მწირი ინფორმაციისა ამ კუთხით საკითხის დანახვა პერსპექტიული უნდა იყოს.

⁶ Э. Меиер, Теоретические и методологические вопросы истории, М., 1904.

Merab Kalandadze

WAS IVANE JAVAKHISHVILI RICKERT'S FOLLOWER OR NOT?

Summary

The issue whether famous Georgian historian, academician Ivane Javakhishvili was a follower of Heinrich Rickert, one of the leading Neo-Kantians, is a subject of the historiographical debate. More caution is needed when declaring him as Rickertian, as it was done by Prof. Grigol Natadze. It is probable that Ivane Javakhishvili knew about the views of Neo-Kantians, but it is difficult to say whether they had any impact on his outlook. This question needs to be studied thoroughly. First, the history philosophy of Ivane Javakhishvili has to be determined. Unfortunately, it should be mentioned that the information on this subject is insufficient, and it complicates the matter a lot.